

Kirjat

Kokemuksia koulukotien varjoista

Marjo Laitala & Vesa Puuronen: Yhteiskunnan tahra? Koulukotien kasvattien vaietut kokemukset. Tampere: Vastapaino, 2016. 286 s. ISBN 978-951-768-565-8

Syyskuussa 2016 haastattelin seitsemän suomalaisen koulukodin johtajia ja työntekijöitä selvitykseen, jossa tarkastelin koulukotien asemaa ja tehtävää tulevaisuudessa. Laitalan ja Puuronen teos *Yhteiskunnan tahra?* oli juuri julkaistu, ja keväällä oli ilmestynyt sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön teettämä selvitys lastensuojelun sijaishuollon epäkohdista. Useassa koulukodissa nostettiin keskusteluun tutkimukset, jotka osoittivat vakavia lapsiin kohdistuneita laiminlyöntejä koulukotien historiassa. Koulukotien johtajat pohtivat, mikä voisi hälventää menneisyyden varjot, joiden pelättiin leimaavan koulukodeissa edelleen asu-

via nuoria. Samalla he kuvailivat nykyistä koulukotihoitoa korkeatasoiseksi ja eettiseksi.

Laitalan ja Puuronen Vuoden tiedekirja -palkinnon voittanut teos valottaa vuosina 1940-1985 koulukodeissa sijoitettuna olleista 35 ihmisen kokemuksia koulukotiin päättymiseen johtaneista tapahtumista, koulukodin arjesta sekä elämästä sen jälkeen. Haastateltavat on tavoitettu kahdella tavalla: lumipallo-otannalla sekä Pohjolan Poikakodissa (nyk. Pohjolakoti) vuosien 1945-1985 välillä sijoitettuna olleille lähetetyillä haastattelukutsuilla. Tutkimusta ovat motivoineet ”taistelevan tutkimuksen” lähtökohdat ja tavoitteet, eli halu toimia oikeiden ja hyvien asioiden – tasa-arvon, oikeudenmukaisuuden, solidaarisuuden ja inhimillisyyden – puolesta (s. 254-255). Vaikka osa haastatelluista halusi jakaa myönteisiä kokemuksiaan koulukodeista, teoksen painopiste on kertoja syvästi haavoittaneissa kokemuksissa. Keskittymistä kielteisiin kokemuksiin tutkijat

perustelevat ilmiön yhteiskunnallisella ongelmallisuudella.

Teoksen alkupuolella tehdään sukellus suomalaisen suojelukasvatuksen historiaan ja luodaan katsaus siihen yhteiskuntapolitiiseen ja kasvatustieteeseen ja kasvatustieteeseen ilmapiiriin, jossa kasvatustieteet syntyivät. Sujuvasti erilaisia komiteamietintöjä ja aikalais-tekstejä referoivat alkuluvut ovat kiinnostavia, mutta eivät tuota merkittävästi uutta tietoa lastensuojeluhistorian kentälle. Kirjan haastatteluaineistoon perustuvat empiiriset luvut pääsevät käyntiin vasta sivulla 69. Nämä luvut on kirjoitettu huikaisevan hyvin, ja ne imaisevat lukijan täysin mukaansa. Vaikka teksti on viileän deskriptiivistä, lukijalle välittyvät kertojien tunteet, joilta lukija ei itsekään voi välttyä. Lasten kokema, usein läpi elämän kestänyt epäoikeudenmukaisuus riipaisee syvältä. Elämä ennen koulukotia on ollut köyhää ja laiminlyötyä. Koulukotiin on tultu yllättäen ja sopeuttaminen on toteutettu kurin sekä alistamisen avulla. Koulukodin arkea

ovat sävyttäneet raskas työnteke, rangaistusten pelko ja väkivallan ilmapiiri. Ihmissuhteet ovat koulukodissa jääneet ohuiksi ja koulukotia on seurannut stigma, joka on vaikeuttanut yhteiskuntaan sopeutumista ja jota on pyritty peittelemään. Tätä stigmaa Laitala ja Puuronen nimittävät yhteiskunnan tahraksi, jonka koulukotisijoitus on aiheuttanut.

Teos huipentuu loppulukuun, jossa Michel Foucault'n ajatuksia mukaillen nimitetään koulukodeissa kasvaneita ihmisiä alaroduksi ja koulukoteja osaksi valtiollisen uusrasismien järjestelmää. Olkoonkin, että empiiriset kappaleet ovat monella tapaa vakuuttaneet lukijan koulukodeissa tapahtuneista vääryyksistä, käytetyt käsitteet saavat jopa kaltaiseni laadullisen tapaustutkimuksen harjoittajan pohtimaan, onko suhteellisen pienestä aineistosta vedetty turhan rohkeita johtopäätöksiä. Lisäksi tutkimuksen kohdejoukon nimittäminen alaroduksi tuskin auttaa puhdistamaan koulukodeissa sijoitettuna olleiden ihmisten kantamaa tahrää. Teoksen lopussa tutkijat asettavat valtion vastuuseen koulukodeissa tapahtuneista vääryyksistä, niiden tutkimisesta, tunnistamisesta, hyvittämisestä sekä korvaamisesta. Julkisen anteeksipyyntönsä sekä korvausten merkitystä reflektoidaan paitsi eri maissa toteutuneiden an-

teeksipyyntöprosessien, myös moraalisten ja yhteiskuntapolitiittisten kysymysten kautta.

Tutkimuksen aineisto- ja menetelmäkuvaus on siirretty liitteen, jossa käsitellään muisti- ja kokemustiedon totuudellisuutta. Tämän arvioimiseksi olisi ollut tarpeen tietää enemmän haastatteluiden saatekirjeestä ja -sanoista sekä haastatteluaineiston analyysin menetelmästä. On eri asia pyytää haastateltavia kertomaan kokemistaan vääryyksistä (s. 255) kuin olla kiinnostunut koulukotikokemuksista yleisesti ottaen. Haastatteluaineiston käsittelyä ei kuvata lainkaan. Sen puuttuminen saa pohtimaan haastatteluaineiston vinoutumista, sillä ainakin etunimistä päätellen puheenvuorojen jakautuminen on läpi kirjan epätasaista. Äänensä saavat toistuvasti kuuluviin viisitoista miestä ja kaksi naista, kun taas kahdentoista kertojan kohdalla mainintoja on hyvin vähän, eikä kuuden kertojan ääntä kuulla ollenkaan. Lukija jää pohtimaan, onko puolet kertomuksista sivuutettu vai ovatko ne vain jääneet sitaattien ulkopuolelle.

Kirjan luettuaan ei voi välttyä kysymästä, miten tapahtumat olivat mahdollisia – olihan huolta koulukotien kasvatuksesta esitetty läpi 1900-luvun. Tähän kirja ei anna selkeää vastausta. Kirjoittajat itse toteavat (s. 229–230), että kasvatustieteelliset

teoriat ovat heikkoja diskursseja, joista irrallaan käytännöt elävät omaa elämäänsä. Kuitenkin teksti vilisee viittauksia 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun ideologisiin teksteihin, ikään kuin ne selittäisivät 1970- tai 80-luvun tapahtumia koulukodeissa. Tekstissä olisi voinut tehdä jonkinlaista kronologista järjestelyä. Lisäksi on yllättävää, että tutkijat ovat ohittaneet useita keskeisiä koulukotitutkimuksia, kuten Markku Jahnukaisen, Taru Kekonin ja Tarja Pösön toimittaman antologian *Nuoruus ja koulukoti* sekä Tarja Pösön tutkimukset, jotka etnografian ja haastatteluiden keinoin valottavat koulukoti-instituutioiden sisäistä toimintalogiikkaa. Työntekijöiden haastattelut olisivatkin tuoneet lisävalaistusta tapahtumiin. Teoksessa työntekijät näyttävät yhdentekevinä, häiriintyneinä tai välinpitämättöminä väkivallan mahdollistajina, ja koulukotien johtajien harjoittamaa kuritusväkivaltaa kuvailaan heidän nimensä mainiten. Nimien julkaisemisesta perustellaan sillä, että ”tässä asiassa on jo vaiettu tarpeeksi” (s. 260), mutta kuitenkin todetaan, että nuorten kokemukset johtajista olivat keskenään ristiriidassa (s. 200–201). Tällaisessa tilanteessa nimien julkaisemisen välttäminen ja yksityiskohtien häivyttäminen kyseisiä tapahtumia koskien olisi ollut eettisesti perusteltua.

Laitalan ja Puurosen teos on tärkeä puheenvuoro ja muistutus lasten heikosta asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa. Menneisyyttä selvittävillä tutkimuksilla on ollut myös konkreettisia vaikutuksia: valtio on pyytänyt julkisesti anteeksi sijaishuollossa koettua kaltoinkohtelua, ja koulukotien johtajat kirjoittivat keväällä 2016 julkilausuman, jossa he sanoutuivat irti menneisyyden toimintatavoista korostaen, ettei koulukodeissa enää missään tilanteissa hyväksytä väkivaltaa tai alistamiseen perustuvaa kasvatustapaa. Alussa kuvaamissani haastatteluissa menneisyyden tapahtumat otettiin äärimmäisen vakavasti ja korostettiin koulukotien kaikkinaista avoimuutta nyt ja tulevaisuudessa.

Edistysaskelista huolimatta lasten yhteiskunnallinen asema on yhä alisteinen. Pahuutta ei tule ulkoistaa historiaan tai koulukotien kaltaisiin instituutioihin, sillä lasten kaltoinkohtelua tapahtuu edelleen – kaikkein yleisimmin yksityiskodeissa katseilta piilossa. Lopulta en yhdy kirjan tulkintaan siitä, että koulukodeissa kasvaneet lapset olisi tahrattu valtion toimesta. Koulukotisijoituksesta aiheutuva leima on seurausta ennen kaikkea koulukoti-instituutioon kohdistetuista kielteisistä asenteista. Kuten eräs koulukodissa asunut nuori minulle haastattelussa totesi, on ”koulukotitausta tietty siltä nimeltäänkin jo niin

kielteistä mielikuvaa aiheuttava, et ei kukaan ei ajattele, et se on hyvä, vaan sitä oikeesti luullaan, et se on joku nuorisovankilan korvike.” Näihin asenteisiin voivat kaikki – myös tutkijat – omalla toiminnallaan vaikuttaa.

Elina Pekkarinen